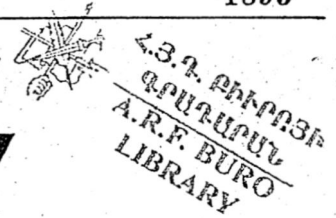

ԴՐՕՇԱԿ

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ“ ՕՐԳԱՆ

Պ Ի Տ Ի Ո Չ Ն Չ Ա Ն Ա Յ

Թշնամին իր ծրագիրը գործադրեց—նա կոտորեց: Կոտորեց և այն էլ անաժօթ ու տմարդի միջոցով: Սուլթանի կազմակերպած կառավարութիւնը դուրս եկաւ հայ ժողովրդի դիմաց ամենաստոր և ամենալիր կերպով: Նա յանդգնութիւն չունեցաւ ճակատ առ ճակատ կռուելու և դիմեց խորամանկ միջոցներին—նախ զանազան պատրւակներով ու պատճառաբանութիւններով խաբեց ու ժողովրդից խլեց զէնքերը և ապա ապահովացնելով, միամտացնելով, յարձակեց յանկարծակի անպատրաստ ու անզէն ժողովրդի վրայ և կոտորեց թէ զօրքի և թէ իր զինած ամբոխի միջոցով: Եւ ի՞նչ կարելի է անել այսպիսի մի անպատկառ, ստորաբարձ թշնամու հետ, այն թշնամու, որ միայն ընդունակ է դարանից յարձակել, թիկունքից խփել: Մի՛ արհամարանք, զզւանքով մի թո՛ւք նրա ճակատին... ոչ նա՛ այդ ստորը դրան անգամ արժան չէ: Բայց այդ թշառականի գոյութիւնը մի չարիք է, դրա գոյութեան հետ անխղճի կերպով կապւած են Տաճկահայաստանում տեղի ունեցող բոլոր այն տանջանքներն ու չարչարանքները, այն անպատուութիւններն ու անպատկառութիւնները, որոնք մատչելի են հարեմի ու ներքինիների լակոտների կրեակայութեան: Եւ իբր այդպիսին, նրան պիտի ոչնչացնել, և նա կը ոչնչանայ:

Այժմ նա՛ մեր թշնամին հոգեւորը դրութեան մէջ միայն յուսահատական ցնցումներ ու խռպոտ ձայներ է հանում. այդ մեռնող թշառականի կեանքի թոպէները համբւած են, որքան էլ դիպլոմատ-բժիշկները գործիչներն միջոցներ՝ նրան ապրեցնելու կամ կեանքը աւելի երկարեցնելու, քան նա ապրելու կենսական ոյժ ունի:

Պատմութիւնը իւր վերջնական խօսքը ասել է—սուլթանի կառավարութիւնը պիտի ոչնչանայ. այս դիպուածում մարդկային ոյժը թոյլ է, նա այլ ևս ոչինչ ա-

նել չի կարող և սև յիշատակ ունեցող թշառական հիւանդը պիտի մեռնի:

Մեր ասածը ապացուցանելու համար մենք ոչ մի դժարութեան չենք հանդիպում, փաստերը թարմ ու կենդանի են, ամենաբուժ յիշողութիւն ունեցողն անգամ կարող է յիշել ու հասկանալ. մեզ միայն կը մնայ մատնացոյց լինել թէ պատմութեան վրայ և թէ մեր օրերում ու ներկայ թոպէյում տեղի ունեցող փաստերի վրայ: Ու պիտի ասենք, որ ինքը՝ սուլթանի կառավարութիւնը ոչ պակաս ուժեղ կերպով նպաստում է իւր կացութիւնը ծանրացնելու, իւր մահը արագացնելու: Ամեն օր, ամեն քայլում նա գործում է քաղաքական սխալներ. նա վստահ իւր հարեմական խորամանկութեան, անպատկառութեան ու անպատկասիրութեան վրայ, վստահ Եւրոպական պետութիւնների անհաշտութեան վրայ, շարունակում է լիրբ ու տմարդի կոտորածը մի կողմից, իսկ միւս կողմից խրախուսած մեկից, ընդդիմադրում է պետութիւնների պահանջին: Շնորհիւ այդ հանգամանքի, սուլթանական կառավարութեան քաղաքական յարաբերութիւնները ոչ միայն չեն փոխուել, այլ նրանք աւելի բարդուում, աւելի լարուում են:

Սուլթանական կառավարութեան ծնունդը եղել է բիրդ ոյժը, բիրդ ոյժով, կոտորած անելով նոյնպէս նա տիրեց շատ երկիրներ, բազմաթիւ ժողովուրդներ և իբրև տղուկ ծծեց նրանց արիւնը, կեղեքեց, ոտի տակ տըլաւ նրանց մարդկային պատիւը, կեղտոտեց, անպատեց ինչ որ մաքուր, անարատ էր նրանց համար. բիրդ ոյժով նա ընկաւ, բիրդ ոյժով էլ կը մեռնի, որովհետև երկիր տարիներ է, որ նա ապրում է մարդկային դիակների վրայ բարձրացած, որովհետև բռնակալութիւնը յաւիտենական չէ. նրան վիճակւած է ոչնչանալ, նրա, մարդկային կեանքի այդ հրեշի մահը անխուսափելի է:

Շատ բռնակալ պետութիւններ աւելի հանճարեղ, աւելի ուժեղ՝ քան ներկայիներն են, ոչնչացել, անհետացել են և այսօր նրանց դիակների վրայ բարձրացել է ժո-

ղովուրդը այդպէս էլ կը լինի ներկայ բռնակալ պետութիւնների հետ: Որքան էլ որ ժողովուրդը թող լինի, որքան էլ որ նրան կոտորեն, բայց և այնպէս յաղթողը՝ ժողովուրդն է լինելու, որովհետեւ բռնակալներին կեանք տուող ինքը ժողովուրդն է. և երբ վերջինն հրաժարուում է այլ ևս նրան ծառայել, երբ ժողովուրդի մէջ զարգանում է գիտակցական կեանքը, նոյն ժամանակ մեռնում է բռնակալը:

Ինչպէս որ բռնակալների գոյութիւնը մի չարիք է, նոյպէս մի չարիք է և նրանց մահը, բայց ժամանակաւոր: Բռնակալը հեշտութեամբ չի մեռնում, նա սիրում է իւր շունչը փչել աւերակների ու դիակների վրայ ընկած, նա սիրում է խեղդւել արեան մէջ:

Ահա այդ բռնակալներից մէկը, սուլթանի կառավարութիւնը կատարում է Տաճկահայաստանի սարսափները: Դրանք, այդ սարսափները ու նախճիրները պարզապէս նրա մահուան ապացոյցներն են և նա կը մեռնի: Այդպէս են մտնել բոլոր բռնակալութիւնները. այդ է պատմութեան օրէնքը, այդ է մարդկութեան պահանջը...

Պատմութիւնը լինելով տանջող, չարչարանք կրող ժողովուրդի կողմը, ժողովուրդը այլ ևս անյաղթելի է. այստեղ միայն ժամանակի խնդիր կարող է լինել, աւելի ոչինչ. վերջնական յաղթութիւնը, կեանքը պատկանում է ժողովուրդին և ոչ բռնակալութեան:

Հայ ժողովուրդը ու հայ յեղափոխականները խրախուսած սրանով ու յենւած իրենց բարոյական ոյժի վրայ, մի ըոպէ անգամ չեն ընկճւել այն սարսափների, այն նախճիրների առաջ, որ այսօր տեղի են ունենում թշուառ Տաճկահայաստանում, այլ լցւած վրէժխնդրական ոգով, կը շարունակեն կռիւր՝ թշնամուն պատժելու ու ձեռք բերելու իրենց ըզձացածը:

Եւ ահա ներքին նահանգներում սկսում են հայդուկային գործողութիւնները. առաջին անգամից սարսափահար եղած ժողովուրդը գիտակցութեան է գալիս և իւր յեղափոխական զաւակների աջակցութեամբ շարունակում է ընդգիմադրութիւնը: Կիրիկիան իւր ներկայացուցչի՝ Չէյթունի միջոցով ապստամբում է, յաջողութեամբ դիմադրում. թշնամուն, յաղթութիւններ է տանում և մինչև իսկ նրան մարդավարութեան դասեր է տալիս: Այսպէս էլ կը շարունակի, մինչև որ թշնամին զինաթափ կը լինի, մինչև նա տեղի կը տայ. հափառակ դիպածում մի ըոպէ անգամ չի դարձրելու ներկայ կռիւր, լրքան էլ նա թանգ նստի ժողովուրդին:

Բռնակալութիւնը պիտի ոչնչանայ:

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԴՐՕՇԱԿԱՆ ԳՐԱԳՈՒՐԸ

Չ Ե Յ Թ Ո Ւ Ն Ի Ա Պ Ս Տ Ա Մ Բ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ը

Ե Ն Ր Ո Պ Ա Կ Ա Ն Թ Ե Ր Թ Ե Ր Ո Ց

(Հ Ե Ռ Ա Գ Ի Ր Ն Ե Ր Կ Պ Ո Լ Ս Ի Ց)

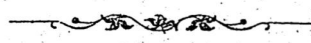
Հայերը յարձակւել են Էնդերնէի գաւառակի վրայ և այրել ու աւերել են շրջակայ գիւղերը: Զօրք է ուղարկւած՝ ապստամբութիւնը ճնշելու:

* *

Չէյթունը ուղարկած զօրքը՝ գտնելով Համիդիէ կոչւած կամուրջը քանդւած, յետ է նահանջել: Ապստամբները արդէն տիրել են Իսմայիլ, Թիսուքիւր, Հիսար և Դէնժէն գիւղերին. նոքա նոյնպէս տիրել են Գաբանի հինգ գիւղերին և արշաւում են դէպի Ադանա:

* *

Չէյթունցիները տիրելով Չէյթունի ամրոցին, գրաւելով զօրքի զէնքերը, ազգամովթերը և 3 հառ Կրուպի թնդանօթ, թշնամուն մարդասիրութեան դաս են տուել՝ կալանաւորների հետ վարւելով մարդասիրաբար և, մինչև իսկ, ուսումնարանները դնելով նրանց սպանների տրամադրութեան տակ՝ միջոց տալով աւելի հանգիստ ապրելու:

Դ Ա Շ Ն Ա Կ Ց Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Հ Ա Յ Դ Ա Ի Կ Ա Յ Ի Ն Խ Մ Բ Ի Կ Ռ Ի Ի Ը

Վ Ա Ս Պ Ո Ւ Ր Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Մ

Հայդուկային խումբը 60 հոգուց բաղկացած հազիւ սահմանագլուխը անցած Սարա. աւառը գայմագամութեան մտերը, կը պատահի Համիդիէ զինւորների մի խմբին և կսկսի սաստիկ կռիւ. Շաա նշանաւոր քրքրեր են սպանւել, իսկ հայդուկներից ընկել են երկու հոգի: Հայդուկները յաղթող հանդիսանալով՝ թշնամուն լաւ ջարդ տալուց յետոյ, շարունակում են ճանապարհը և հասնելով Աշարէի և Քօղազ-քեասանի մտերը, յանկարծ սրանց անաջն է դուրս գալիս Չնգի անունով քիւրդ հազարապետը իւր զօրքով և շրջակայ քիւրդերով. ընդհարման մասին նա լուր է առած լինում և շտապում է հայդուկներին առաջը բռնել կամ կոտորելու, կամ գերի առնելու: Եւ ահա նորից սկսում է կռիւր. քիւրդերի կողմից ընկածների թիւը

շատ է, որոնց մէջ կան մի քանի հարիւրապետներ և տասնապետներ և ինքը՝ հազարապետ Ջնդին:

Մանրամասն տեղեկութիւն անձնագոհ հայդուկների վիճակի մասին պակտում է: Թէև ամեն կողմից ճշնշուսներ են գործ դնուում, բայց յուսով ենք, շուտով տեղեկութիւններ ստանալու ու հաղորդելու:

Ն Ա Մ Ա Կ Կ Ա Ր Ի Ն Ի Յ

Կոտորածի նկարագրութիւնը ձեզ հասած կը լինի արդէն *): Ես ալ կուզեմ գրել այդ մասին, միայն ի՞նչ գրել, ի՞նչպէս սկսել, չեմ գիտեր, մնացած եմ շարած: Վերջին ժամանակներու տպաւորութիւններն այն աստիճան սաստիկ էին, որ մեր բոլորիս զգացումները բթացած են. ամենայն սառնասրտութեամբ կը լսենք ամենասարսափելի լուրեր, որոնք ուրիշ ժամանակ կրնային մեզ խելագարութեան հասցնել: Կը լսենք, օրինակ, որ Բաբերդի մէջ համարեա թէ էրիկ մարդ չէ մնացած, որ կանանց բռնաբարեր են, աշակերտներ ու ուսուցիչներ խողխողեր, վարդապետին յօշոտեր են. բայց այս բոլորն այժմ մեզ վրայ նոյն տպաւորութիւնները կը գործէ, ինչ տպաւորութիւն կը գործէր սովորական ժամանակ Բաբերդու մէջ հայու մը ծեծելու լուրը: Այս րոպէիս կը գտնուինք սենեակի մը մէջ, ուր վիրաւոր մը պառկած կը տանջի վէրքէն, իսկ մենք ամենայն անհոգութեամբ կը խօսինք, մինչև իսկ կը խըմենք .. Մեր մի ընկերը դառնապէս կուլայ, որ ինքը գեռ ողջ է, գնդակահար չէ եղած: Յիմար գրութիւն չէ՞, անանական, անզգայական կեանք չէ մի՞թէ: Բայց թողնենք այս բոլորը, պատմեմ աւելի լաւ է գլխուս եկած դէպքի մասին:

Հոկտեմբերի 18-ն էր, չորեքշաբթի օր, կէս օրէն քիչ ետքը գործի մը համար պատահամբ ընկայ թաղական դպրոցներէն մէկը: Ատկէ ետքը ճաշելու պիտի երթայի: Իմ անկանոն կեանքը փրկեց զիս այս անգամ հաստատ մահէն: Եթէ հակառակը վարէի, այսինքն ճաշէի ու յետոյ դուրս ելնէի, այն ատեն գործըս լմացած էր, որովհետև ճիշտ այդ պահուն սկսած էր կոտորածը, բայց մենք չգիտէինք: Փողոց դուրս ելայ թէ չէ, ամեն կողմէ գիտողութիւններ ըրին, թէ կոտորած ըլլալու է, սակայն ես վստահաբար ամենուն հաւատացնելով, որ բան մը չկայ, ճամբաս շարունակեցի: Պատահեցայ ի միջի այլոց և Յէր-Գարեգին քահանային՝ նա ինձ ըսաւ, թէ դադարկ լուրեր են, սակայն զդոշ մնալու է միշտ: Խեղճն ի՞նչ գիտէր իր գլխուն գալիքը ..

Մտայ դպրոց: Քառորդ ժամ չանցած սկսեց դպրոցին մէջ խառնաշփոթութիւն: Ուսուցչարանէն դուրս թռանք, տեսանք դրան քով կին մը, որ մազերը կը

Կտկենք տպել յաջողութեամբ համարիլ:

փետէր և կը պոռար՝ «կոտորեցին, կոտորեցին»: Նոյն պահուն արիւնաթաթախ երիտասարդ մը, որ հազիւ ազատելով մահէն, ապաստարան էր գտած դպրոցին մէջ: Կասկած չկար, որ կոտորածը սկսած է... Դռներն ամուր գոցեցինք, աշակերտներու բաժինը դատարկեցինք, միացրինք աշակերտուհեաց հետ. ատրճանակները պատրաստեցինք: Բացի ինձմէ՞ կային հոն 2 ուսուցիչ, 2 վարժուհի, 3 դպրոցի ծառայողներ և մի քանի պլանձինք: Բայց ի՞նչ ընէինք, ինչպէ՞ս լռեցնէինք 500-ի չափ մանուկներու բարձրացրած աղմուկը, լաց ու կոծը, որոնց մէջ քանի մը հոգի միայն կային 10-12 տարեկանէն վեր: Բայց մենք դեռ բան մը չէնք տեսած, ձայն մը չենք լսած: Աշակերտներուն դասաւորելէն, քիչ մը լաց ու կոծը հանգստացնելէն ետքը բարձրացանք վերի մասը՝ շրջակայքը դիտելու: Հարեան փողոցներով անընդհատ կը վազէին լազեր, չէրքէզներ, թարաքամաներ, տեղական տաճիկներ, բեռնաւորած թալանած ապրանքով: Կը նշանակէր յարձակում էր եղած շուկաներու վրայ: Դա մեզ քիչ մը մխիթարեց, տեղիք տալով կարծելու, որ ամբողջ գլխաւորապէս թալանով է զբաղւած: Յետոյ միայն յայտնեցաւ սոսկալի իրողութիւնը... Մերայնոց մէկու սիրտը չհամբերեց՝ տեսնելով ապարանք կրող լազ մը, ատրճանակը քաշեց, որ զարնէ: Մենք թոյլ չուէինք, նախ որ փամփուշտ շատ չունէինք, և երկրորդ՝ որ մենք միայնակ չէինք: մեզ հետ էին 500-ի չափ տնայաշտպան արարածներ: Ատրճանակ քաշելը լաւ հետեւանք ունեցաւ: Լազը փախչելով, ամենուն հաւատացրեր էր, որ դպրոցը մեծ քանակութեամբ զինեալ մարդիկ ունի մէջը: Ադէկէ ետքը պլ ևս ոչ ոք չհամարձակեցաւ այդ դպրոցի փողոցէն անցնել: Յաճիկ հարեանն ալ շատ բարեսիրտ եղաւ...

Շուտով լսեցինք հրացանի որոտներ: Ամեն անգամ, երբ կը լսէինք այդ որոտները, մենք կուրախանայինք, ենթադրելով միամտաբար, որ զինուորները թոյլ չեն տար խուժանին յարձակում ընելու հայ թաղերուն վրայ: Մենք ի՞նչ գիտնայինք այն ատեն, որ այդ հրացանները հայեր կը կոտորեն, որ զինուորներուն յատուկ հրահանգ է տրւած կոտորել հայերուն, ինչպէ՞ս գիտնայինք, որ խուժանը շատ քիչ դեր է խաղացեր կոտորածի ատեն, որ զօրքը, կանոնաւոր զօրքն է սկսեր կոտորածը և խուժանի համար ճանապարհ հարթել...

Հրացանների որոտները մերթ կը մօտենային մեզ, մերթ կը հեռանային: Ամեն անգամ, երբ կը մօտենային, մանուկները սարսափահար կը բարձրացնէին իրենց աղաղակը: Շատ դժուար է մանուկներու հետ միասին այդպիսի րոպէներ անցնել. ի՞նչ միջոցներ միայն ձեռք չառինք այդ անմեղ արարածներուն հանգստութիւնը պահպանելու և վախը փարատելու համար:

Ժամը 3-ն էր, կոտորածի ամենասարսափելի ժամանակը—ինչպէս յետոյ իմացանք—երբ յանկարծ շատ մօտէն քանի մը հրացաններ որոտացին դէպի դպրոցը: «Ամբողջ յարձակում գործեց», մտածեցինք մենք և թռանք դէպի ձայների կողմը: Երեսպայքը նորէն բարձրացրին իրենց ձիջը: Սակայն... անսպասելի կերպով կիմանանք, որ զինուորներն են (պատի ետեւը թաքնուած)

Տրացան արձակողները: Ապշած մնացինք և սուաջին անգամ կասկածեցանք զինւորներու դերը: Վերջն իմացանք, որ զինւորներու նպատակն է եղած իմանալ մեր ուժի աստիճանը. եթէ թոյլ գտնէին, ի հարկէ, հիմնայատակ կընէին դպրոցը: Բայց մենք այս անգամ ալ չխաբւեցանք, լուռ մնացինք, քիթներս դուրս չհանեցինք. և մի անգամ ևս խաբեցինք մեր թշնամուն: Ապուշները մինչև վերջը համոզւած մնացին, որ դպրոցը շատ լաւ զինեալ է և պատի տակէն մէկ մէկ, գաղտագողի կը դիտէին դպրոցը՝ չհամարձակելով դուրս գալ:

Մութն ընկաւ: Հրացաններու ձայները դեռ կը լսուէին, սակայն ոչ յաճախ: Երեկայքը կուլան ու սուս կուգին երթալ: Հանգստացնելու ոչ մի հնար չկայ: Քիչ մը հաց բաժնեցինք, իւրաքանչիւրին մէկ փոքրիկ պատառ: Հաց տալէն ու ջուր խմացնելէն ետքը, մանուկներուն պառկեցրինք քնանալու: Անոնք թափուեցան իրարու վրայ չոր յատակին և քնեցան, կարծես գառներ էին իրարու քով թափած: Միւս մասը, գլխաւորապէս մեծերը մերժեցին քնել, ուզեցան արթուն մնալ մինչև առաւօտ: Դեռ քանի մը փոքրիկներ 6-7 տարեկան կուլան, կուզեն իրենց մայրերու քով երթալ: Հետաքրքիր էր մի փոքրիկ մանուկ: Երբ մենք հանգրտացնելու համար կառարկէինք, թէ հոս աւելի լաւ է, իրենց տունը, մայրիկը աւելի անապահով են, խեղճ մանուկը սկսեց աւելի բարձրաձայն պոռալ, ասելով՝ թէ հենց ատոր համար ինքը կուլայ, որ մայրիկը անապահով է...

Սկսանք մեղմ, հազիւ լսելի ձայնով, տխուր երգեր երգել: Դա հանգստացրուց շատերուն: Աղմուկը դադարեց, ոմանք մնացին աշակերտներու քով, իսկ մենք բարձրացանք վերի մասը՝ շջակայքը հսկելու:

Պարզ գիշեր էր: Երկինքը տեղ տեղ միայն ամպած: Լուսինը կը լուսաւորէր ամբողջ շջակայքը: Քիչ հեռւէն կը բարձրանան հրդեհած տներու բոցերը: Հրացանների ձայները դեռ չեն ընդհատուեր: Նոյն պահուն, նոյն լուսինը կը լուսաւորէ ուրիշ երկիրներ, կը մտածէինք մենք, ուրիշ երկիրներ, ուր նա բերկրութիւն կը պատճառի, ուր խաղաղ, հանգիստ, անվրդով կը քալեն, կը խօսեն, կը խնդան, կը զարձանան, չկասկածելով բնաւ, որ աշխարհիս մի այլ անկիւնում այդ պայծառ լուսոյ շնորհիւ կը շարունակեն կոտորել, խողիւղել, այրել, թալանել, բռնաբարել... և ուր անպաշտպան զոհերը օդը կը լեցնեն վայնասունով, աղիոզորմ աղաղակներով ու յուսահատական ձիւներով:

Առաւօտուայ դէմ ամեն ինչ խաղաղեց, կը լսւէր միայն շներու ձիգ ունոցը: Բայց լոյսը բացւելուն պէս նորէն լսեցան հրացաններու ձայներ: Արդեօք ի՞նչ է պատահել, ո՞վ է սպանւել, ո՞վ է կենդանի, ահա մեր ամբողջ գիշերուայ մտածումները:

Առաւօտեան եկան զօրքերը հարիւրապետի հրամանատարութեամբ, յայտնեցին, որ ապահովութիւն կը տիրէ այժմ, խորհուրդ տւին, որ «թէսլիմ լինենք» (այսինքն, անձնատուր), պատրաստակամութիւն յայտնեցին՝ բոլոր ինսալ սէլամաթ տուն հասցնել: Մինք, ըսկզբում՝ չհաւատացինք և չուզեցինք «անձնատուր» լի-

նել. միայն քանի մը պարսիկներու ներկայութիւնը հաւատ ներշնչեց և մենք դուրս ելանք: Իսկ թէ ինչ իմացանք դուրս գալուց յետոյ, դրա մասին ձեզ դրած են:

Կ Ո Տ Ո Ր Ա Տ Ն Ե Ր

Կ Ա Ր Ի Ն Ի Ց

Թուէս 4 օր առաջ, Հոկտեմբերի 30 (ն. տ.) չորեքշաբթի կէս օրէն ժամ 7-ին սկսեալ, յանկարծ առանց պատճառի թուրքերն յարձակեցան հայոց վրայ և ըսկսեցին շուկաներու մէջ կողոպտել, զարնել, կոտորել, աւերել, տանել և մորթել. սոսկալի էր տեսարանը. ամեն ոք կը փախչէր, ամեն ոք սոսկման մէջ էր: Գրեթէ բոլոր խանութները կողոպտեցին՝ քիչ բացառութեամբ: Մինչև հիմա գերեզմանի մէջ դրւածներու թիւը 520-ի կը հասնի և դեռ շատեր կորսւած են և երբէք չեն գիտցւիր այ: Անթիւ վերաւորածներ կան: Անկէ շարունակեցին տներու վրայ, յոյներն զատելով, ինչպէս նաև անոնց խանութները, կոտորեցին դռները, կողոպտեցին և թալանեցին գրեթէ բոլոր հայ տունները, սպանեցին բոլոր կրակ բացողները:

Ախ, ի՞նչ վիճակ է մեր վիճակը. 4 օր է, որ մեր շէնքը լի է ապաստանողներով. հարիւրներով դիմեցին մեզի և մենք մեր շէնքին դռներն բացինք անոնց՝ զի մեր տեղը ապահով էր. այսօր ոմանք մեկնեցան: Գրիչ չէ կարող և չկրնար նկարագրել:

Դէպքէն 10 րոպէ առաջ են շուկան էի ամենէն վտանգաւոր տեղը... տունը հասնելուս պէս սկսաւ խռովութիւնը: Տներն կողոպտելէ վերջ այրեցին և մոխիրի կոյտ ըրին շատ մը տներ, իբր պատիժ ներսէն զէնք պարպողներուն: Բոլոր այս կողոպուտը և կոտորածը եղաւ զօրքին օգնութեամբ: Հարուստներէն շատերը կորսնցուցին իրենց տները, խանութները և անձերը. շատերը թէ ապրանքնին և թէ կեանքերնին վրայ տւին. մնացածներու ալ միայն տներն կողոպտեցան:

Ախ, եթէ հոս այսպէս է, ապա Բաղէշ ինչե՞ր եղեր են, հիմա ինչե՞ր գործւած կան հոն: Այսօր են անձամբ գացի հայոց գերեզմանատուն և աչքերովս տեսայ այն թշուառ զոհերը, որուն վիզը, որուն թեւը, որուն ականջը կտրած էր. շատերն սպանւելէն ետքը սաստիկ ալ չարչարեր են: Բազումք անձանաչելի էին դարձած ստացած վէրքերուն պատճառաւ: 2 քահանայ, 4 տղայ, 1 երեխայ, 5 կին և 1 աղջիկ, ես աչքովս տեսայ: Ով որ չէ տեսեր, չգիտեր՝ թէ ի՞նչ է անգթութիւն: Յեղիս հայութիւնը մեռաւ. ապրանք չմնաց, շատերն հարուստ էին, առաւօտ և երեկոյեան մուրացիկ եղան:

Տ Ի Վ Ր Ի Կ

Այսպէս, որ մըն ալ հեռագիր մը եկաւ, որ կաւե-տէր՝ թէ բարենորոգումները ընդունւած են: Մենք, որ քսան օրէ ի վեր շարունակ անտանելի տառապանքներու և հալածանքի մէջ կը կողկողէինք, ոչ թէ մեր ցաւե-րուն բալասան մը եղաւ այդ աւետիսը, այլ ընդհակա-ռակը խորին վիշտ մը մեր վարչութեան դէմ, որ սը-նոտի լուրերով կը հեգնէր մեր դառն ճակատագիրը: Բարենորոգում ըսելով ի՞նչ կը հասկնայ արդեօք մեր կառավարութիւնը, յափշտակութիւն, սպանութիւն, բռու-նաբարութիւն: Եթէ ազոնք են, մենք գոհ ենք մեր պաշ-տելի սուլթանէն, որ այնքան հիանալի կերպով գիտէ հրէշային գերեր կատարել:

Տիվրիկի և իր շրջակայ 10 հայ գիւղերուն վիճակը նկարագրելու համար սիրտ պէտք է, ուստի կը բաւակա-նանանք երկու խօսքով: — Քրդերը առաջին յարձա-կումով վերցուցին այդ գիւղերէն 4500 ոչխար, 200 ջորի, 500 էջ և կով: Երկրորդ յարձակումով՝ սպանե-ցին 20 կորիճ երիտասարդներ և 100-էն աւելի ալ վիրաւորեցին. իսկ գիւղերը ամբողջ պաշարւած են: Զի-մառայ պատուական գիւղը, Բինկեայ, Կասմայ, որոնք քիչ շատ պատառ մը հաց ունէին, այսօր ամենաչնչին առա-րկային դէմ կը գողան, ջուրի գաւաթ մը անգամ չու-նին. հաց և զգեստ կաղաղակեն, զի ցուրտը և անօ-թութիւնը սկսած են արգէն իրենց նախճիրները գոր-ծել: Եկեղեցիները սրբապղծւած և ոտնակոխ եղած է ամեն բան: Ի գո՛ր կուսակալին թախանձանքներ, բո-ղոքներ կը տեղանք, նա չուզեր լսել մեր ձայնին. մի-այն ձևակերպութեան համար 50 զինուոր ուղարկեց. ա-նոնք ալ տեղափոխման համար մեծամեծ դժւարու-թեանց կը հանդիպին: Հեռագրեցինք նաև Պոլիս: Աու-սակալը ներգացած մեր այս ձեռնարկութեան վրայ և աւելի ծանր պատասխանատուութեան տակ չէյնալու համար իմացուց մեր կողմի թուրք երեւելիներուն, որ պէս զի ապահովութեան հոգ տանին ասոնք ալ 40 քաղաքապահ զինուոր հանեցին, որոնք արշաւանքները կասեցնելու յաւակնութիւնը ունին...

Աուսակալը և տեղական կառավարութիւնը կուզեն հաւատացնել թէ ներկայ խռովութեանց պատճառը հայերն են, և կը համարձակին իսկ ըսել թէ ասպա-տակները քրդու զգեստով հայեր են: Մեր առաջնոր-դը բացարձակապէս հերքեց այդ զրպարտութիւնը և մի առ մի հաստատեց թէ աւագակները քրդեր են, որոնցմէ շատերը ծանօթ են արգէն և որոնք կը յայ-տարարեն թէ կառավարութիւնը իրենց լիապէս հրա-ման տուած է ուզածնին գործելու և եթէ երբէք հա-յոց կողմէ ո և է պզտիկ ընդգիծութիւն ըլլայ, արաօ-նեալ են մինչև իսկ բնաջինջ ընել զանոնք:

Որո՞ւ գիմենք, որո՞ւ աղաչենք. մեր վարչութեան, ա-ռաջնորդին բոլոր դիմումները ու աղերսները անզօր կը մնան: Այժմ Տիվրիկի 500 տուն հայ բնակիչներս ա-

մեն բանէ ձեռնթափ՝ քաշւած ու պաշտպանողական դիրք մը բռնած ենք՝ սարսափով սպասելով այն օր-հասական ասաւոր վայրկեանին, ուր մեր անբախտ կեանքի գոյութիւնը պիտի վճռուի:

Բ Ա Չ Ա Ր

Բազար գիւղը շատ նեղ վիճակի մէջ կը գտնուի. Կիւրէ գիւղէն 20 հայ բնատարկած են և 30-ն ալ կը փնտուին. այն կողմերը զօրք զըրկւած է հոսկէ և գիւ-ղերը պաշարւած են. զէնք փնտուելու պատրուակով կի-ներուն մնդուկները կը բանան և ինչ որ կայ մէջը կառ-նեն. ամեն կողմ սարսափ: Հոս տեղի ըտտիֆները զէնքի կոչւեցան. գիւղերէն եկող չկայ. չենք գիտեր ինչեր կը պատահին. Բազար գիւղէն մարդ չեն ձգեր, որ Պո-լիս երթայ: Մուրատ-Չայ ևս սարսափի մէջ է. հայերը զինւած գիշեր ցորեկ կը հսկեն ու չեն թողուր, որ թուրք մտնէ գիւղը: Հոս Նուսուհ փաշայի բաղնիքին թուրք թէլլաքները կաշխատին եղեր հայ թէլլաք մը բաղնի-քին հնոցը նետել, բայց հայուն աղաղակները թիւրք մը լսելով՝ կը հասնի ու կազատէ խեղճը:

Շ Ա Պ Ի Ն - Գ Ա Ր Ա Հ Ի Ս Ս Ր

I

Շապին-Գարահիսարի կառավարիչ Մուստաֆա պէյի գործած խժգժութեանց մանրամասնութիւնքը թուել ան-կարելի է. ինչ որ գործւած է քաղաքին կամ գիւղո-րէից մէջ՝ ամենքը նորա գազանական հրամանաւն է: Մասնաւոր գաղափար մը կազմելու համար այս տեղաց վիճակին վրայ՝ բաւական է նկատողութեան առնուլ սա ծջմարիտ եղելութիւնը: Շապին-Գարահիսարի հա-րուստներէն Պարոն Վարդեան Յովհաննէս՝ գիւղացիներու հետ առևտրական հաշի մը համար հակառակե-լով, այս վերջիններէն մատնւած է իբր յեղափոխա-կան և բնատարկած: Պ. Վարդեանի փեսան հեռագիր մը պատրաստած է պատրիարքարանին ուղղեալ. հեռա-գրապետը հակառակ իւր պարտականութեան, միւթէ-սարիֆին հրամանաւ՝ ինչպէս ամեն ժամանակ, նոյնպէս և այս անգամ, հեռագրին բնագիրը Մուստաֆա պե-յին կուտայ. սա կոչելով ստորագրութեան տէրը՝ կը հարցնէ անոր հեռագրին առ ուր ուղղեալ ըլլալը: Նա կը պատասխանէ՝ թէ ի պատրիարքարան: Մուստաֆա պէյ բարկացած կը պատասխանէ. «Փաթրիք հա՞նկը ի՞նչ օլաճագ քի պէնիմ՝ իշիմէ գարըշա պիլիսին». (պատրի-արքը որ շունը պիտի ըլլայ, որ իմ գործիս խառնելու կարող ըլլայ) և թուրքը պատուելով, մարդն ալ կը վռնտէ, ըսելով՝ «Սօն նէֆէսիմէ գաւտար չալըշաճաղըմ՝ միլլէթիսիդի մահֆ ի՞նչմէկէ» (մինչև վերջին շունչս պի-տի աշխատիմ՝ ազգերնիդ ոչնչացնելու):

Մուստաֆա պէյ երբ գլուխը կը տաքցունէ տեղոյն բարկ օղիով՝ ալ ինչ չարութիւն ըսես չի խորհիր խեղճ հայոց գլխուն: Անգամ մըն գինով վիճակի մէջ տւած հրամանաւ՝ վեց հատ կտրիճ հայ բանտարկելոց չարաչար սպանած են. սոյնանման դէպքեր միշտ անպակաս են և այս գազան դեռ անպատիժ մնացած է: Կը յուսանք, թէ օր մը աւ ալ կիցնայ...

Մուստաֆա պէյ, որ առաջ Մարաշի կառավարիչն էր, իւր հայատեցութեան վրայ աւելցուցած է կրկին մաս մը ալ՝ մարաշցի հայոց իւր մօրուքին... քսած ըլլալուն համար: Անտի Գարահիսար գալով, կաշեատի գիշեր ցերեկ իւր միակ իղձովն եղով՝ հարստահարութիւնք, տանջանք, բանա և սյլն ի գործ դնել, միայն և միայն խեղճ, անղէն հայոց վրայ: Գիշերները արբեցած կառավարութեան պաշտօնատուներ կիջնէ, միայնակ նստած սենեկին մէջ՝ խեղճ հայ բանտարկեալ մը կը կանչէ վեր, ու՝ իկաններու կը հրամայէ. բոլոր ուժովին հարւածել խեղճ՝ որտեղաց որ հանդիպի, ինքն ալ երբեմն կառողած վեր կը ցատկէ տեղէն՝ սոսկալի հայհոյանօք լեցած բերանը և կը յարձակի անոնց վրայ: Բանտարկեալներու միայն ակնները կը կոտորին՝ գաւազանի հարւածներու տակ, միոյն բեխի կէսը կը կորսի երկաթահիւս խարազանի հարւածով: Մուստաֆա պէյ բացարձակապէս ըսած է՝ թէ «անունըս մարդկութեան տուարէն թող ջնջւի, եթէ այս քաղաքին մէջ կոտորած մի չի տւած՝ մեկնիմ աստի»:

II

Շապին-Գարահիսարի շրջակայ գիւղերը բոլորովին թշուառութեանց և կոտորածի դաշտ են դարձած: Արօրակայ դաշտին վրայ գտնուող շատ մը գիւղեր, մանաւանդ Աղաւիս, Ապանա, Աարի և Աերի Աճպտերներ, Ալամնիկ և Սէվինտիկ գիւղերը՝ յարձակումներ կրելով՝ կէրձանիսի և գլխաւորաբար Ալըշան պէկի (քիւրդ) հրամանատարութեան տակ գտնուող վայրենի քիւրդ աւազակներէ, գրեթէ բոլորովին աւերակ դարձած են: Տանց կահ կարասիք, նոր հունձքէ գոյացած ցորեն, գարի և այլն, առ անց հատ մը իսկ թողու՝ հետերնին տարած են, յափշտակած են. նաև ամեն կարգի անասուններ անխտիր: Այս աղջիկներու և կանանց պատուոյ բռնաբարութիւններ հաշիւ չունեն: Մարդկանց կորուստ առ այժմ չկայ այդ գիւղերը, բայց քաղաքը ամենաթշուառ վիճակ ունի: Թուրք մոլեռանդ գազաններու յարձակումէն ազատելու համար, ժողովուրդեան մի մասը կը յաջողի երկու եկեղեցիներ և երկու քար ու կիր պանդոկները ապաստանիլ իսկ անոնք, որ դուրսը մնացած են, ամբողջովին ջարդուած են: Քաղաքին մօտ գտնուող Զրաբխի, Անեղըին և Պուսէյիտ գիւղերը մեծ կոտորածներ կան, իսկ թշուառ Թամզարան բոլորովին ջարդուած է:

Ա. Կ Ն

Մեր միւլթեղիմ ծանօթ ապուլը իւր հերոսական ընթացքը ի գործ դնել փորձեց նաև մեր գիւղի վրայ,

սակայն չի կրցաւ յաջողիլ. միայն ժողովուրդեան յուզումն շատացաւ, եկեղեցին ալ փակեցին:

Տուրքերու դանձման մասին շատ ստիպումներ եղան. ապր դէմ մեր ըսածներն առանց մտիկ ընելու, իբրև ըմբոստ, կը ճանչնան: Ասոնք բաւական չէին, Տէրսիմի քիւրդերուն հոժ բազմութեամբ մեր շրջականերն աւերելն էլ վրայ եկան: Քէմախի դիւղերէն սկսեալ մինչև Հանովայ, Արմտանները և Լիճքը հասած և ամբողջ տաւար ու արջառներն տարած են. այժմ կը սպառնան մեր գիւղին ալ: Ժողովուրդը ահ ու սարսափի մէջ, գիշեր ցերեկ կը հսկէ գիւղին շրջականերն:

Ժողովուրդը անղէն, կարօտ է ամէն կերպ աջակցութեան. վիճակնիս անստոյգ է:

Բ Ի Ն Կ Ե Ա Ն

Մեր գեղը հոկտեմբերի 8-ին յարձակում մը կրեց Մէրհալէ կոչուած կամաւորներու և դրացի թիւրք գիւղերու ժողովուրդեան կողմէ: Յարձակողներու թիւը կը հասնէր երեք հարիւրի, որոնց մէկ մասը ջարբիները, եղած հոտերը քշեցին տարին, իսկ միւս մասը գիւղին դիմացի քարերը բռնած՝ Ծ ժամ շարունակ գնդակ տեղաց գիւղին վրայ: Գիւղս գտնուած խարաչորցի գործաւորներէն մին մեռաւ և քանի մը հոգիներ ալ վերաւորւեցան թշնամիին գնդակներէն:

Այս յարձակման մէջ հոտերնիս տուժելէն զատ, հիմայ կսպասենք աւելի մեծ յարձակման մը: Այլ ևս մեզի համար հանգիստ և անդորրութիւն չկայ: Սեբաստիա կուսակալին դիմեցինք, տեղեկագրեցինք Ակնայ վարչութեան ալ:

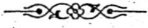
Եթէ անմիջական օգնութիւն չի լինի, քանի մը օրէն պիտի հասնին մեր ունեցած դոյզն վառօդն ու քանի մը գնդակները և թշնամին ներս մտնելով, պիտի աւերէ նաև Բինկեանը, ինչպէս աւերեց քանի մը օրւան մէջ Ասամա, Զղմարա, Լիճք, Հասանօվա և Արմտան գիւղերը: Բինկեանէն առաջ մեր գիւղը արդէն աւերեցին: Ես Արաբլատէն ժողովուրդեան մէկ մասի հետ այժմ Բինկեա ապաստանած լինելով, կը փութամ գրել սոյն համառօտ տեղեկութիւնը:

Վ Ա Ն Ի Յ

Պուլից յետոյ Աշարէ և Բօղազ-քեասանը աւերած են, իսկ գիւղացիները մի շէյխից քշելով՝ Աղթամարի վանքն են լցւած: Վաթողիկոսը քաղաքումն է: Ալճալի և Արճէշի բնակիչները Վանի նաւահասանգիստ՝ Աւանց գիւղն են լցւած, Իմին փաշայ Համիդիէ քիւրդ բէկից վախենալով: Գաւառի վանեցի բոլոր խանութպանները իրանց խանութները թողել փախել են: Օր չի լինում, որ սպանութեան և կողպուտի լուր չը լուի: Մօտիկ մի ջարդի մեծ երկիւղը կայ: Մէկ հրացանը 10 լիրա կը ծախուի:

Մ Ո Կ Ս Ի Յ

Այսօր, ուրբաթ, Հոկտեմբերի 5-ին, առաւօտ ժամը 3-ին, տեղւոյս գայմագամի մարդիք, ոստիկաններով և Գասապայի քրդերով միաբանեցան և յարձակեցան հայոց վրայ: Պատրաստ եղող հայեր քարով, փայտով յետ մղեցին թշնամիներին: Պիտայաթի անդամ Յօսիկէ Յարութիւնեան գլխուն վրայ այնպիսի ծանր վէրքեր ստացաւ, որ լօտ է մեռնելու: Շատ չանցած 500-է աւելի քիւրդեր հաւաքեցան և ուզեցին Սասուն դարձնել Մոկոս: Հայեր փախան տուներ և դռներ գոցեցին: Առտորածի ընդհանուր սարսափ կը տիրէ: Կանայք, մանկունք դռները գոցած, կը ողբան աղիողորմ: Այս գրութեան մէջ մինչև երբ պիտի մնանք: Եթէ դուրսէն օգնութեան չը հասնեն, ամենս պիտի ջարդուինք:

Ն Ա Մ Ա Կ Պ Ո Լ Ս Ի Յ

Եւրոպական թերթերը մեծ աղմուկով և ուխանաներով հռչակեցին՝ թէ սուլթանը վերջապէս ընդունեցաւ Հայաստանի Բարեկորդմանց ծրագիրը: Պետութիւնները կարծեցին, թէ անով ամեն ինչ կարգադրեցաւ... սակայն չարաչար խաբւեցան, զի թուրք կառավարութիւնը պարզապէս անոնց քթին խնդաց... և ինքը, անոնց ձեռք այդ խաղաղիքը տալով, ժամանակ շահեցաւ ջարդելու հայ ժողովուրդը, բոլորովին բնաջինջ ընելու համար հայ տարրը իւր պետութեան հողերէն: Պէտք է խոստովանել, թէ կամ Եւրոպական պետութիւնները իրենց բարձր դիւանագիտութեամբ խաբւեցան ազէս թուրք կառավարութենէն, որ իրենց տկար ըլլալը կը յայտնէ, և կամ թէ գիտնալով՝ մեղանչեցին և աչք գոցեցին, որ թուրքը ազատ համարձակ իւր վայրագութիւնները կատարէ: Ասով Եւրոպական այդ քաղաքակիրթ, քրիստոնէից պաշտպան, մարդասէր և այլն տիտղոսներով ինքզինքնին դուատող պետութիւնները, աւելի վայրագ, աւելի ոճրագործ և աւելի դազան գրտնւած են, քան թէ թուրք բարբարոս կառավարութիւնը:

Մեր այս ըսածը ապացուցանելու պէտք չկայ. լեռինք և քարինք աղաղակեցին: Այսօր ամբողջ Հայաստան արեան մէջ կաղաղակի ի շնորհս Եւրոպական բարեգութ կառավարութեանց... ամեն կողմ աւարառութիւն, աւերում, բռնաբարում, բանտարկութիւն և ջարդայն, ջարդ և սոսկալի ջարդ: Ոչ թէ վեհանախութեամբ, այլ վատութեամբ յանկարծակի յարձակելով անզէն հայ ժողովուրդեան վրայ կամ առաջուց խլելով ունեցած զէնքերը: Ամեն օր մի նոր քաղաքի կոտորածի լուրը կը հասնի մեզ. — ահա ծրագիրը և անոր գործադրութիւնը...

Պատրիարք սրբազանը իւր այնքան արիութեամբ հան-

դերձ, շարած կը մնայ գլխիկոր գաւառներէ տեղացած հատորաւոր նամակաց կոյտերուն մէջ, որոնք ուրախառիթ որ և է լուր չեն պարունակեր, այլ թափւած արիւններու հաշիւն և օրհասականներու վերջին ճիչերը: Ծրագրի ստորագրելէն ետք առաջին անգամ պաշտօնական ջարդը սկսաւ Տրապիզոնէն, յետոյ Աքսար, Բաղէշ, Մուշ, Պայսուլ, Կարին, Վան, Տիվրիկ և այլն: Երբ միայն այս այս քաղաքաց անունները կը յիշեմք, պէտք է գիտնալ, որ ամենքն ալ իրենց շրջակայ հայաբնակ գիւղերով միատեղ կողոպտուած, այրւած, քանդուած, բնակիչները սրէ անցւած և շատերն ալ բնաջինջ եղած են. ասոնց մանրամասնութիւնները հետքահետք պիտի ստանանք անշուշտ: Ինչ երեկ լուր ստացանք՝ թէ Տիգրանակերտի հայ ժողովուրդը հրոյ և սրոյ ճարակ եղեր է. իսկ Մարաշէ և Ջէյթունէ հասած այլ ընդ այլոց լուրերը չեն կրնար գուշակել տալ մեզ դէպքերու իրական ճշտութիւնը. ամեն պարագայի մէջ սա ճիշտ է՝ թէ պաշտօնական հրաման գացած է՝ թնդանթով բնաջինջ ընել բոլոր այն կողմի հայերը: Գաւառներէն լուր ստանալ անկարելի դարձած է, հեռագրներու պատասխան չկայ, մինչև անգամ Ամերիկայի դեսպանատան Բաղէշէ միսիօններու տւած հեռագիրը մէկ շաբաթ անպատասխանի մնացած է:

Այս պահու Տիվրիկէ կստանանք հետեւեալ տեղեկութիւնները. —

Հոկտեմբեր 20-ին (ն. տ.), կիւրակի օր 400 հոգիէ բաղկացեալ քրդաց հրոսակախումբ մը, իրենց պետունենալով Միհր-Ալի հռչակաւոր աւազակապետն, որ իւր քաղաքործութեանց համար Համիդիէ անիծեալ հեծելագնդին մէջ ընդունուած է, երկու մասի բաժնուած կը յարձակի մին Եփրատի ափունքը գտնուած Բինկեայ գիւղին և միւսը անկէ մէկ ու կէս ժամ հեռու Ջիմարայ գիւղին վրայ: Բինկացիք իրենց գիւղին բնական դիրքի շնորհիւ կրցան դիմադրել մէկ քանի վերաւոր և մէկ զոհ տալով: Իսկ Ջիմարայ գիւղը ամբողջապէս աւարատութեան կը մատնուի, դարները և արջառները կը տանին. յիսունի չափ մեռեալ և բազում վիրաւորեալներ: Նոյն հրոսախումբը կսպանայ այս անգամ 800 հոգուով յարձակիլ Բինկեայի վրայ իւր պարտութեան վրէժը լուծելու: Այս այն խումբն է, որ 1-2 շաբաթ առաջ Հասան-Օվայի և Արմտանի գիւղերուն վրայ յարձակած ու կողոպտած է ամեն բան: Բինկացիք դիմում ըրած են Տիվրիկի պաշտօնութեան, բայց անօգուտ. պաշտօնութիւնը մէկ պարտականութիւն ունի, այն է դէպքերը պատահելէն վերջը հոն մէկ քանի զօրք ղրկել հասկանալու համար՝ թէ իւր տւած հրահանգները անթերի գործադրուած են: Նոյն հրոսախումբն ուրիշ ջոկատներ Տիվրիկի արևմտեան կողմը գիւղերու շուրջը կը պտտին. յաջողած են Ակնայ երեւելիներէն Գասապեան Աղեքսանդրի երկու որդիքն և իրենց քեռայրը քաղաքէն յափշտակելով լեռը տանել կառավարութեան ներկայութեանը: Առևանգեալ երեք անձերու համար 300 ոսկի փրկանք կը պահանջեն, զոր յետոյ պիտի բաժնին կառավարութեան պաշտօնէից հետ: Չենք գիտեր՝ թէ ազատած են, թէ ոչ:

Յարձակող քիւրդերը մեծ մասամբ կը կրէին Մար-
թինի Տրացացիներ կառավարութեան կողմանէ բաշխուած:
Հայը ոչ զարնելէ կը վախնայ, ոչ զարնուելէ, գիտեն
ինքզինքը պաշտպանելու եղանակը, սակայն ի՞նչ ընէ,
երբ զէնք չունի և ունեցածն ալ առաջուց ձեռքէն առ-
նւած է: Պոլսոյ զէնք ծախող վաճառատանց առջև ու-
սիկաններ կսպասեն արգելելու համար հայերուն, որ
զէնք չը դնեն, իսկ մահմետականները ազատ են: Ծրա-
դրի ընդունելութեան առթիւ դեռ նոր Պոլսոյ լրագրաց
մէջ պաշտօնապէս հրատարակեցաւ թէ քիւրդ հեծե-
լազօրաց զէնքերը պիտի առնուին և միւս քիւրդերն ալ
չպիտի կրնան զէնք կրել, սակայն մայրաքաղաքիս մէջ
լրագիրը կարդացած միջոցնիս իսկ կը տեսնեմք եղբեր-
ունն գացող քիւրդեր, որք մէկ մէկ շէշխանէ ուսերնին
զարկած՝ շուկայի մէջ ազատ յամարձակ կը պտտին,
մինչդեռ հայը մեծ զմելի մը անգամ գործածելու ա-
զատութիւն չունի:

Ալ բողոքովին հաստատուած է, որ կառավարութիւնը
ինքը կազմակերպած է պատահած և պատահելիք ա-
րիւնահեղուցութիւնները: Ամեն քաղաքաց մէջ տաճիկ ժո-
ղովուրդը կառավարութեան դրդամբը զէնքի դիմած
է հայերուն դէմ: Յաւալին այն է, որ կոտորածէն վեր-
ջը ողջ մնացող հայերը կը բանտարկէ. այս ալ նպա-
տակաւոր է, առաջին իր վայրագութիւնը կատարեալ
ընելու և կոտորածէն ազատողներն ալ բանտարու մէջ
տանջելու համար. երկրորդ՝ Եւրոպային հասկցնելու
համար, որ ինչպէս իր թուրք դեսպանները հրատա-
րակեցին անամօթաբար Եւրոպայի թերթերուն մէջ, թէ
տեղի ունեցած դէպքերուն բուն պատճառը հայերն ե-
ղած են, բնականաբար ողջ մնացող հայերը տանջանաց
վախէն չպիտի կրնան ճշմարտութիւնը խոստովանել՝ թէ
իրենք անմեղ են և նախայարձակը թուրքերը եղած
են և այլն:

Գաւառներու մէջ հոսած այս անմեղ արիւններու
հանդէպ «կայսերական բարեխնամ» կոչուած կառավա-
րութիւնը ամեն օր բունի Պոլսոյ թերթերուն մէջ հրա-
տարակել կուտայ խայտառակ ստախօսութեամբ՝ թէ
Անատոլի նահանգաց մէջ, շնորհիւ վեհափառ կայսեր,
անդորրութիւն և ապահովութիւն կը տիրէ, և չամբը-
նար իսկ արեան հեղեղներու մէջ ծփացող վիւլայթի-
ներու աննունները մի առ մի թւել տալու: Թուրք կա-
ռավարութեան այս ամեն մեքենայութիւնները յաջողու-
թեամբ կը պսակեն և դեռ պիտի յաջողեն այնքան
ատեն, որ մեծ պետութիւնները խուլ և անզգայ գտնը-
ւին, և կամ թէ մինչև որ հայերը կորսնցնելով ամեն
յոյսեր, դիմեն իրենց վերջին և միակ միջոցին, այն է
ընդհանուր յեղափոխութեան: Այլ ևս ասկէ ուրիշ մի-
ջոց չէ մնացած հայուն համար:

***

Այս պահուս համառօտ նամակ մի ստացայ Մուշէն,
որ կը տեղեկացնէ հետեւեալն.—

Կառավարութիւնը յայտ յանդիման քրիստոնէից
զէնք բաշխած է տեղւոյն տաճիկներուն, որպէս զի կազմ
և պատրաստ գտնուին յարձակման հրամանին: Նաև Իւ-

լէմա Հաճի-Թայիպը զոկուած է Մշոյ դաշտը և Սասու-
նի լեռները, հոն գտնուող քիւրդերուն զէնք բաժնե-
լու և դրգուելու համար զանոնք, որ անխնայ ջարդեն
հայերը, մեծ և փոքր անխտիր, երբ բարձրագոյն հրա-
մանը դայ: Այս բանը խմանալով Սասունի սովեանե-
րուն ուսեստ բաշխող միսիօնարները տեղական կառա-
վարութեանէն զօրք պահանջած են, որ իրենց ընկերա-
նան պաշտպանելու համար կատարած քրդերուն դէմ,
զի այս վերջինները շատ գէշ աչքով կը նային ամե-
րիկացի միսիօնարաց վրայ, և միայն ահուանին կրճու-
լով կը բաւականանան, որովհետև խստիւ հրաման ե.
ղած է, որ չըլլայ թէ անոնց մէկուն վնաս մը հասցնեն,
գիտեն թէ հետևութիւնը շատ ծանր կըլլայ: Փորձով
տեսնեցաւ, որ անցեալ տարի Բանկալթի սխալամբ
մեռցուած ամերիկացի մը, որ թիւնէլի տնօրէն էր,
50,000 ոսկի արժեց կառավարութեան: Մինչդեռ
50,000 հայերու կորուստը մէկ դանկ չարժէր՝ ոչ տաճ-
կին, ոչ ալ «հաւասարութիւն և արդարութիւն» քա-
րօղող եւրոպացւոյն:

ՆՆԻՐԱՏՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՅՈՒՑԱԿ

Արամից 200 ռուբ., Մի խուժք Թ. ք. ի կանանց
ձեռքով հաւաքած 530 ռ., Իբիսից ռժ. Ա. ից 118 ռ.,
Կալխիդայից 85 ռ., Կալխիդայից 105 ռ., Ն. Կ. ից 25 ռ.:
Նիզակ քաղաքի Կեդր. սնտուկի մէջ ստացուեցան.
Ձ. Գ 5 օսմ. ոսկի, Ձեփիւռ 10 օսմ. ոսկի, Գղ. 5
ոսկի:

Արշակաւան քաղաքի Կեդր. սնդ. մէջ ստացուած են.
Նապալապ 35 օսմ. ոսկի, 5 ոսկի թղթադ., Յովհան-
նէսեան խմբ. 80 դհ., Կարոյեան խմբ. 60 դհ., Կային
և Նիզակ 80 դհ., Կայծակ խմբ. 120 դհ., Մամիկոնեան
Բ. 30 դհ., Լախա 45 դհ., Ձեփիւռ 12,5 դհ., Տալ-
ւորիկ խմբ. 20 դհ., Ռաֆֆի խմբ. 60 դհ., Անդլ
խմբ. 60 դհ., Ծմակ խմբ. 90 դհ.,

Սալմաստից.—Ս. Շ. 100 ղուան, Ուղտապան Նիկ. 50
ղուան, Ոմն 150 ղուան, Վ. Ավ 50 ղու., Մահաւուսի Օ.
Մ. Գ. 40 ղու., Գ. Մ. Գ. 10 ղու., Տիկ. Սուլթան 50
ղու., Տիկ. Խանում 40 ղու., Տիկ. Ս. Շ. 50 ղու., Մահա-
Մ. Գ. 20 ղու., Ռ. Մ. Ա. 10 ղու., Գ. Բ. 15 ղու., Ս. 2.
10 ղու., Վ. Լ. 30 ղու., Անյայտ 6 ղու., Գ. Ի. 2 ղու.,
Գ. Մ. 4 ղու.:

Ամերիկայի Լոյրէնց-Մէսս քաղաքից՝ Այ. Թոր. 2 դօլ-
լար:

Շվ. Ժ. ք. Ա. 10 Ֆր.:

Դաշնակցութեան անձամօթներից խնդրում է թղթակցութեան
և ներատուութեան համար դիմել.

Armène-Gaspar, poste restante, Carouge (Suisse).

L. Boole, 45, Augustus Rd. Hammersmith, W. London.

Վիեննա, Դաշնակցութեան ազատ տպարան: